

Írta: Derek: Tóth László

Adalékok a Hajdú-Bihar megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet 90 éves történetéhez

A haladó hagyományok megismerése és ápolása nemcsak múltunk megbecsülését jelenti, hanem a jelen és a jövő számára is útmutatással szolgálhat

Így van ez a most 90 éves múltira visszatekintő Hajdú-Bihar megyei Gyermek-, és Ifjúságvédő Intézet esetében is.

Az árvák, a védelemre szorulóknak ügyét és közelebbről a gyermekvédelmi törvények és a gyakorlat megvalósításában résztvevő intézmények alapjait a múltban vetették meg – vagy el –, így bármilyen változások is voltak az ország életében, illetve bármikor is volt az, mindig benne rejtett az előző rendszer eredménye is. Hajdú-Bihar megyében a Magyar Királyi Gyermekmenhely megnyitását megelőzően is találunk olyan haladó törekvéseket, melyek – ha nem is jelentős mértékben befolyásolták – segítették a védelemre, támogatásra szoruló gyermekek és fiatalok ügyét. Az 1600-as években és azt követően megjelentek az alapítványok az árva és szegénysorsú gyerekek segélyezésére, illetve árvaházi elhelyezésére. Ezek közül is jelentős az 1538-ban alapított debreceni Református Kollégium, majd Debrecenben az 1700-as évektől megnyílt árvaházak (Theresianum Árvaház, Nőegyleti Árvaház, Országos Tanítói Árvaház). Kevesen tudják azonban, hogy a reformkori kezdeményezések közül is a Debrecen környékén – közelebbről Zelemérszántán – alakult meg a szervezett gyermekvédelem egyik kimagasló kísérlete, a zelemérszántai első fiú árva- és szeretetház, melynek vezetője Gönczy Pál reformer pedagógus volt, aki később Eötvös József miniszter államtitkáráként országosan is elismert tanügyi szakemberként tevékenykedett

Mi is volt tulajdonképpen Zeleméren? Földműves iskola, szeretetház, gazdasági tanintézet vagy gyámintézet?

Ez is, az is. 22 éves korig a gyámság érvényesült – mivel a növendékek teljesen árvák voltak. Sajnos az 1848/49-es szabadságharc után az intézet nem folytathatta munkáját, mivel az osztrákok által behívott cári csapatok a kimagasló kísérletnek helyet adó otthont feldúlták, a növendékek pedig elszéledtek. Az alapítók nem folytatták a ma is példaként előttünk álló kísérletet.

A zeleméri gyámintézet megszűnése után 1887-ben megjelenik az első magyar gyámsági törvény, majd 1899-ben Magyarországon összeül az Első Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus, mely első ízben mozgatta meg a gyermekvédelmi feladatok ügyében az illetékes szerveket. Statisztikai adatokkal – különösen a megdöbbentő képet mutató halálozási arányszámmal (az 1 éven aluliak 28%-a meghalt) bizonyította, hogy a jótékonykodás mellett intézményesen kell az elhagyott és züllésnek indult gyerekek gondozásával, nevelésével foglalkozni. A leghatározottabban kifejtette az eddig hozott rendeletek elégtelenségét, azok végrehajtásának elmaradásából következő hátrányokat.

Az állami gyermekvédelem megteremtése

A Hajdú-Bihar megyék megyegyűlésein, a városi és falusi településein, az országgyűlésen és különböző fórumokon, így az Első Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszuson sok értékes javaslat hangzott el – nem egyszer drámai vitával egybekötve – arra vonatkozóan, hogy a gyermekek védelmének ügyét az állam tegye magáévá, és ne halogassa e kérdés rendezését.

Az 1901. VIII. és XXI. te. sz. törvények mondták ki először, hogy a gyermekmentés elsősorban állami feladat, és ezt a 15. életévig terjesztették ki.

A fenti törvények nyomán az alábbi városokban alakultak gyermekmenhelyek: Arad, Budapest, Debrecen, Gyula, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Marosvásárhely, Munkács, Nagyvárad, Pécs, Rimaszombat, Szabadka, Szeged, Szombathely, Temesvár, Veszprém.

Debrecenben 90 évvel ezelőtt, 1901-ben a Pesti utca sarkán kezdte meg működését a Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely, a mai Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet elődje.

Előzőleg Debrecen Szabad Királyi Város törvényhatósági bizottságának 1903. május 16-án megtartott közgyűlésén névszerinti egyhangú szavazással döntöttek a Mester utca végén levő telek állami gyermekmenhely céljaira való átengedéséről.

Az építkezés bámulatosan rövid idő alatt zajlott le. A nagyon tetszetős és szép tervrajzot Ybl Lajos műépítész készítette.

„Épült az örök emberszeretet nevében, az 1901. évi VIII. törvénycikk rendelkezéséből. Az alapkövető I. Ferenc József apostoli királyunk uralkodása és Széli Kálmán miniszterelnök belügyminisztersége idején az 1903. évben” – hirdeti a márványtábla az épületen.

A Magyar Királyi Gyermekmenhely, illetve jogutódja a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet a fenti helyről átszervezések miatt a DEMKE (Dél-magyarországi Egyetemi Hallgatók Közművelődési Egyesülete) néven ismert épületébe, majd 1972-től a Lóverseny utcába – új épületbe – került, és ma is ott működik, illetve újabb épülettel gazdagodva a Vármegye utcán lévő volt rendőrségi rendeltetésű épület az intézet megnövekedett tevékenységét is szolgálja.

Az intézet működése az első és a második világháború előtt

Az elmúlt 90 évnek a jelen és a jövő szempontjából is tanulságos állomásai és hagyományai vannak.

A gyermekmenhelyek a 1/1903. BM. számú rendelet Szabályzat az elhagyott gyermekek védelméről c. kézikönyv alapján működnek.

Az akkori gyermekvédelemben a gondozónői tevékenységet tartották elsőrendű feladatnak. 1905-ben Temesvár után másodikként az országban, Debrecenben is megindult a 12 hónapos gondozónői képzés. Így az intézet dolgozóinak egészségügyi, illetve némi óvodapedagógiai felkészítése folyamatossá vált. Ezek voltak a gyermekvédelmi szakemberképzés első hajtásai Magyarországon.

A debreceni 62 férőhelyes intézet otthonrészlege – hasonlóan a mai gyakorlathoz – átmeneti jellegű volt. Az elhelyezésre szorulóknak csak ideiglenesen – kihelyezésükig – tartózkodtak itt.

Az intézet működési körzete Hajdú és Szabolcs megye volt. 1907-ben a nagyszöllősi menhelyet zárt intézetté alakították át, s ekkor Szatmár és Máramaros megyéket is idecsatolták. Már a megnyitás évében 1500 gyermeket vettek fel, és ez a szám évről évre gyarapodott.

Ezt követően évente általában 1000 gyermeket kellett az intézetnek felvennie. Elhelyezésüket elsősorban nevelőszülőknél, kisebb hányadát árvaházakban sikerült biztosítani.

Az 1910-1915 közötti időszakot nevezhetjük a magyar gyermekvédelem virágkorának. Nagy László és társai értékes szolgálatot tettek a gyermekvédelemnek is. Hittel vallották: „Aki az elhagyott és védelemre szoruló gyermekek ügyét akarja szolgálni, annak tervszerűen kell eljárnia a gyermek egyéniségének figyelembevételével.” Ekkor a megyénkben tucatszám emelkedett a jótékonyági egyesületek száma. Sok gyereknek és családnak nyújtottak segílyt a megélhetéshez.

Ezt a munkát segítették a század elején megindult gyermekvédelmi folyóiratok is. *Gyermekápolás és gyermekvédelem* (1902), *Gyermekvédelem* (1904-1907-1929-1949)

A cikkek nem hallgatták el az állam felelősségét sem. Így szóvá tették azt is, hogy a közoktatási, köznevelési törvényekben nincs kellő szerepe a gyermekvédelemnek.

A debreceni gyermekmenhelyhez az első világháború után újabb körzeteket csatoltak: Hajdú-Bihar, Borsod, Gömör és Kishont megye, Heves megyének egy része, Szabolcs, Ung, Szatmár, Ugocsa, Bereg és Zemplén megye tartozott a debreceni intézethez. Az elcsatolt váradi, valamint kassai, rimaszombati és munkácsi menhelyekből csaknem 2000 gyermeket vettek át. Ez a bővítés még nehezebb helyzetet teremtett, és ezért 1924-ben már nem lehetett kitérni a fejlesztés elől. A Magyar Királyi Népjóléti Minisztérium 35 ágyas pavilont szervezett a betegek számára, és bővítette a meglévő ágyak számát. 1904-1926 között 26.400 gyermeket vettek fel az intézetbe. Ez egyben azt is jelentette, hogy ugrásszerűen megnőtt az elhelyezési igények száma. Emiatt a menhely állandóan zsúfolt volt.

Az intézet 1926-ban érte el a legnagyobb létszámot. Ekkor 7009 gyermekről kellett gondoskodni. 1928 után az állami gondozottak száma 4464-re csökkent, mivel visszavonták az 1923-ban hozott rendeletet, amely a vér szerinti családoknál való térítéses elhelyezésre vonatkozott.

Az általános gazdasági válság hatására ijesztő méreteket öltött a Tiszántúlon – így megyénkben is – a csecsemőhalandóság: terjedt a gyermekek között a fertőző megbetegedés, s mutatkoztak a nyomor tipikus jegyei és következményei.

Érdeemes megemlíteni, hogy ebben az időben Debrecenben a gyermekvédelmi munka szélesebb társadalmi alapokra helyezésére, a megelőzés fontosságára az árvaszék akkori elnöke, dr. Tatay Zoltán tette meg az első lépéseket. Az árvaszék keretében 1934-ben gyermekvédelmi osztályt állított fel.

A város 14 körzetében 230 pártfogóval igyekezett enyhíteni a 3-18 éves korú veszélyeztetett gyermekek helyzetén.

Szólni kell arról is, hogy a menhelynek kezdettől jó kapcsolata volt a különböző egyházi és társadalmi jótékonyági szervezetekkel. Külön is kiemeljük a menhely kapcsolatát a Keresztyén Ifjúsági Egyesület által 1935-ben a csavargó gyermekek számára egész napos foglalkozást nyújtó napköziotthonával, később az 1943-ban Debrecenben megnyílt, majd később Szepes tanyán „Fiúkfalva” nevét viselő intézettel, melyben elsősorban csavargó, család nélküli gyermekeket helyeztek el. A családias nevelés, önkormányzat és nyitott közösségi élet volt a nevelési gyakorlat.

A debreceni Magyar Királyi Gyermekmenhely felekezeti különbség és megkülönböztetés nélkül segítette a rászorulókat.

A második világháború idején sok zsidó gyermeket sikerült megmenteni a „begettózástól” úgy, hogy keresztyén nevelőszülőkhöz, keresztyén gyermekek neve alatt helyezték el őket. Ez merész és dicséretes vállalkozás volt.

Később a magyar és román kormányok kölcsönös megállapodása értelmében a magyar állampolgárságú, Romániában tartózkodó állami gondozott gyermekek, valamint román állampolgárságú, Magyarország területén lévő állami gondozottak kicserélését a debreceni menhely látta el. Ez 400 gyereket érintett. A családegyesítési kérelmek abban az időben viszonylag könnyen megoldódtak.

1904-től 1944. október 19-ig – tehát Debrecen felszabadulásáig – 62. 000 állami gondozott került a menhely kötelékébe.

Az intézet munkája a II. világháború után

A debreceni menhely dolgozói a második világháború idején a nehéz napokban is teljesítették kötelességüket.

1945-ben a debreceni intézet munkatársai arra kaptak megbízást, hogy Hajdúszoboszlón gyermekotthont alapítsanak, 1946-ban pedig megszervezték Hajdúhadházon az ország első gyermekvárosát Ádám Zsigmond gyermekvédő pedagógus irányításával. Ennek a megbízásnak a teljesítéséhez új szellemben, nagy szeretettel és lelkesedéssel láttak hozzá.

Az intézetek sikeres létrehozásával fokozatosan megváltoztak az állami gondozottak elhelyezési lehetőségei és nevelési körülményei.

Megyerikhez, pontosabban a hajdúhadházi gyermekvároshoz fűződik egy jelentős mozgalom is. 1946-ban Hajdúhadházon kezdődött el és fejlődött ki a gyermekvédelmi intézmények és állami gondozottak patronálási mozgalma.

A hajdúhadházi gyermekváros után 1948-ban Debrecenben is megnyílt az új gyermekváros.

Ebben az időben különösen nagy szükség volt minden összefogásra, mert a háború következtében sokan maradtak árván, félárván, elhagyottan és minden támasz nélkül. Sok család otthona teljesen elpusztult. Megyénkben ebben az időben kb. 4000 elhagyott gyermek volt.

A város és a társadalom támogatásával javult a menhely és a gondozottak helyzete. A forint bevezetésével és a dolgozók fokozatos munkába állásával a családok anyagi gondjai is rendeződni kezdtek.

Megteremtődött a lehetősége egy egységes szervezetű és tartalmú gyermekvédelmi hálózat kiépítésének.

A menhely szót, amelynek pejoratív tartalma volt, 1949-ben kormányzatunk eltörölte, és helyette a Gyermekvédő Intézet elnevezést adta.

A gyermekvédő intézetek átszervezésére többször is sor került. Az állami gondozott gyermekek sorsának nevelési oldalról való megközelítése eredményezte azt az ismételt átszervezést, amelyre 1953-ban került sor. A megyei Tanács VB. oktatási osztálya a Gyermekvédő Otthon személyi és tárgyi feltételeinek fokozatos javítását, a korábbi menhelyszemlélet megváltoztatását tekintette egyik legfontosabb feladatának.

Előtérbe helyezte a korabeli igényeknek megfelelő nevelést, így a megyében egymás után nyíltak meg az új gyermekotthonok.

Komádiban pl. a diákotthonból nevelőotthon lett, majd Hajdúnánáson, Debrecenben, Tégláson, Hajdúszoboszlón, Berettyóújfaluban, Nyírmártonfalván és legutóbb ismét Debrecenben létesültek újabbak. Hasonlóan fejlesztették az állami gondozottakat befogadó egészségügyi intézményeket, így a csecsemőotthont, egészségügyi gyermekotthont, valamint a gyógypedagógiai intézményeket.

A Gyermek Ideggondozó Intézet, Nevelési Tanácsadó, Gyógypedagógiai Áthelyező Bizottság, Pályaválasztási Tanácsadó Intézet munkája is nagyban hozzájárul gyermekeink személyiségfejlődéséhez.

Ma már természetes, hogy az állami gondozott gyermekek nevelését a nevelőotthoni és egyéb intézeti, valamint a nevelőszülői hálózat együttesen oldja meg. A nevelőszülői hálózat igen fontos bázis a családi élet nevelési pozitívumainak felhasználására. Nélkülözhetetlen feladatokat oldanak meg, sokszor vállalva a nehezebb, sok törődést igénylő gyermekeket és az ebből adódó különleges feladatokat is. Ezért a terület fejlesztése nagyobb figyelmet igényel és érdemel. 1963-tól kedvezően alakultak a Hajdú-Bihar megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet személyi feltételei. Az 1960-as évek végén már pszichológiai, hivatásos pártfogói csoport és logopédiai központ is működött a GYIVI-ben.

A Hajdú-Bihar megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet sokszínű tevékenységéből az 1983/84. évben kiemelkedett a családgondozói (segítő) terepmunka, illetve az a családgondozói kísérlet, amely a kiemelt segítségre szoruló családok életének kedvező irányú befolyásolását kívánta elősegíteni. A GYIVI-nek szép hagyományai vannak a családgondozás és az ezzel kapcsolatos tanulmányok, publikációk terén.

A kísérlet bebizonyította, hogy a bajok időbeni megelőzése eredményesebb és olcsóbb, mint azok utólagos orvoslása.

A családgondozói kísérlet hatására megindult tevékenységek:

- szakemberképzés,
- intervenciós kísérlet csövesek részére családjuk közreműködésével,
- kísérleti modellek (jól működő cigány és nem cigány családok keretében),
- a családsegítő központok kialakításának segítése,
- otthonház létesült Debrecenben volt állami gondozott fiatalok számára,
- családgondozás a GYIVI és a terület együttműködésével.

Természetesen a GYIVI tevékenysége ma már sokkal szerteágazóbb, mint néhány évvel ezelőtt, és e munkában elsősorban a gyerekek védelme mellett a családokra irányuló megelőző, segítő munka is dominál.

A végére hagytam egy szubjektív megjegyzést.

A Menhelyre, illetve a GYIVI-re, annak 90 éves évfordulójára visszaemlékezve örömmel mondhatom el, hogy ebből a 90 évből több mint 40 éven keresztül kapcsolatban voltam és vagyok a jubiláló intézettel és az intézményes gyermekvédelemmel.

Előbb az intézet megyei felügyelőjeként, később, 23 éven keresztül, mint igazgatója, de úgy mondanám, hogy közkatonája voltam ennek a felelősségteljes szolgálatnak.